

LA QUOTIDIANA

FMR Fundaziun Medias Rumantschas, Via da Masans 2, 7000 Cuirra, 081 544 89 11, redacziun@fmr.ch

Far fain per rumantsch

Ina grupp da purs ha stgaffi en il «Pur grischun» il «Pur rumantsch» che preschenta expressiuns rumantschas per terms agrars tudestgs.

Pagina 4

100 onns Zuoz Club

600 anteriuras scolaras e scolaras dal Lyceum Alpinum s'èn radunads la fin d'emna passada per festivar il giubileum dal Zuoz Club.

Pagina 9

FMR FUNDAZIUN
| MEDIAS
RUMANTSCHAS

südostschweiz

GRISCHUN CENTRAL

Albula/Alvra decida davart 40 milliuns francs

La bova è a val, la vischnanca puspe sieira, la populaziun pò finalmentg returnar, igl scumond da passar è nia redutgia. A Brinzauls turna igl mintgade. E tuttegn: igl prieveil n'è betg svania, igl antier territori da var 2,4 km² anturn Brinzauls sglischa anavant. Drenar l'ava ed uschia frenar la sbova – chegl è igl plan digls geologs. Per chel è necessari da biagier or la galareia da sondagi existentia an ena galareia da drenascha. Costs: var 40 milliuns francs. E davart chel credit decida igl cumegn d'Albula/Alvra alla radunanza communal an diesch dies. «Chel tunnel è exnom necessari pigl futur da Brinzauls», uschia igl geolog *Andreas Huwiler*. Necessari per stabilisar tant la sbova dalla vischnanca sezza scu er la sbova tgi sa catta alla costa sur Brinzauls. (fmr/sab)

Pagina 5

SURSELVA

Alla tgina dil Rein culs ambassadurs

In'empresa pausa avon che viandar.

FOTO HANS HUONDER

Il president dil Cussegl naziunal e pli ault Svizzer, *Martin Candinas* da Rabius, ha purschiu il gliendisdis in eveniment tut special. El ha envidau las ambassaduras ed ils ambassadurs dalas tiaras dil Rein en Svizra ad in'excursiun sil Lai Tuma alla tgina dil Rein. Sco quei ch'el ha detg alla FMR, ei quell'idea naschida il schaner 2022: «Jeu hai dumandau l'ambassadura dalla Holanda *Hedda Samson*, schebein ella fussi promta per in viadi alla tgina dil Rein duront miu onn presidial. Ella ei stada fascinada da quell'idea.» Cun quell'excursiun ha Martin Candinas vuliu presentar ina part da sia patria, mo era menar las ambassaduras ed ils ambassadurs alla tgina dil flum che colligia pliras tiaras europeas. Il president communal da Tujetsch, *Martin Cavegn*, ei seperschiu sco guid da quella viandada dil Pass Alps sil Lai Tuma. Dalla partida ei in tierz Romontsch staus: Igl Engiadines *Peider Ratti* cun in trup dall'armada dils specialists da muntogna d'Andermatt. (fmr/hh)

Pagina 4

SURSELVA

Schitgira promova prighel d'incendis

El Grischun dil nord eis ei memia schetg. El mument eisi indicau da desister da far fiugs ordaviert pervia dil prighel d'incendis digl uaul e dallas culturis. Gia l'jamna vargada ei il Grischun dil nord vegnius classificaus sin il scalem «prighel grond». Suen-ter la plievgia da gievgia e venderdis ei il scalem da prighel vegnius sbassaus sin «prighel relevont.» Sch'ei mondi vinavon ussa cun bial'aura, schetg e cauld, lu seigi ei ina damonda dil temps entochen ch'igl entir Grischun dil nord seigi puspei sil scalem «prighel grond». Specialmein periclitada d'incendis d'uaul ei la part giudem dalla Surselva. (fmr/mg)

Pagina 3

«Vitamins» regulars per la diaspora

La diaspora rumantscha – ma era quella taliana – duai survegnir ina promoziun reglada. Il Cussegl federal propona da «reglar» quella promoziun sin basa d'ina lescha. Tenor lezza è la Confederaziun responsabla per promover il rumantsch ed il talian ordai-fer il territori da tschep. La Confederaziun decida gist sezza tge projects che vegnan sustegnids.

CLAUDIA CADRUVI/FMR

Igl è mo ina pitschna disposiziun da paucas lingias. Ma per ils Rumantschs e las Rumantschas che vivan ordai-fer il territori linguistic èsi final-main ina garanzia ch'els na ston betg mo udir empermischuns, mabain ch'els/ellas survegnan in sustegn concret.

La disposiziun è per il mument anc be ina proposta entaifer la missiva da cultura dal 2025-2028. Avant che quella giaja en vigur, sto

anc il parlament decider en chausa, vul dir per l'entir pachet da la missiva da cultura.

L'Uffizi federal da cultura ha dentant gia rimnà in pau experientscha. En ina fasa d'emprova ha el sustegnì dapi l'onn 2021 differents projects en la diaspora. Uschia sajan naschidas bellas iniziativas, di *Clau Dermont* da l'Uffizi federal da cultura en in'intervista cun la FMR. «Quai ha dà bler schlantsch a la communitad rumantscha.» I stettian a disposiziun en l'avengnir 400 000 francs l'onn per promover la dia-

spora rumantscha, per uschedir «vitamins» per la lingua rumantscha dador ils territoris rumantschs. La medema summa saja planisada era per il talian.

«Varga dus terzs da la populaziun rumantscha viva ordai-fer il territori rumantsch tradiziunal, da quai la mesadad ordai-fer il chantun Grischun. Gia cun questa realitad demografica èsi cler che la promoziun dal talian e rumantsch na po betg esser be ina responsabladad dals chantuns Tessin e Grischun», di *Clau Dermont*.

Pagina 2

«... ed er la camera live da Blick TV vign demontada.»

La gliעד da Brinzauls po turnar a chasa, e schurnalistas e schurnalists da l'entir mund er. – Pagina 5

FOTO MARTIN CAMICHEL

Render visibel eir l'invisibel

Per *Esther Schena* esa stat üna premiera in sonda passada. L'artista e serigrafa, chi'd es creschüda sü a Müstair, ha nempe gnü la vernissascha da sia prüma exposiziun individuala in patria. La Val Müstair ha ella bandunà cun 16 ons e daspö 20 ons abita ella a Turich. Da cumbinar quists duos muonds es tanter oter eir ün'intenziun da si'exposiziun illa Chasa Jaura a Valchava. Suot il titel «vibel-invisibel» dà Esther Schena amo fin in october invista in sia lavur – eir cun üna «fanestra stampada». (fmr/cam)

Pagina 9

Servetsch d'abunents e da
distribuziun: tel. 0844 226 226
mail: abo@somedia.ch

9 771424 749004

L'agricultura romontscha fa fein romontsch

Ina grupp da purs romontschs ha da cuminonza cun la Lia Rumantscha iniziàu el «Pur grischun» il «Pur rumantsch». Regularmein vulan ils promoturs dall'agricultura romontscha presentar alternativs als tiems tecnics tudestgs per lavur e maschinas agricolas. L'ediziun dil «Pur rumantsch» dil zecladur sefatschenta cun fenar.

ANDREAS CADONAU/FMR

«Jeu hai proponiu «la raupa» e la Lia Rumantscha ha schau quei tiem silla gliesta.» *Benedetg Candinas*, pur da Sumvitg, ha proponiu «la raupa» per il «Bandheuer» la maschina da far panuglias che l'agricultura romontscha enconuscha per regla sco «Bandheuer.» *Benedetg Candinas* fa part ad ina grupp da purs e da derivonza purila che han schaffiu enteifer igl organ official dalla Uniun purila grischuna – il Pur grischun – la rubrica il Pur rumantsch.

Secunda ediziun

El Pur grischun dils 30 da zercladur ha la grupp presentau sia secunda ediziun dil Pur rumantsch. Ina gliesta d'enconuschents tiems tudestgs per raccoltar fein. E las propostas romontschas per ils nums tudestgs cumpeglian tut ils idioms. Aschia exista sper «la raupa» sursilvana, il «fanader da tschenta/tschinta» sutsilvan/surmiran, il «raspun» puter/vallader. *Benedetg Candinas* puntuescha da buc esser linguist. «Nus fagein propostas co las maschinas e la lavur vegnan numnai per romontsch.» La Lia Rumantscha zeivra las propostas e publichescha las variantas linguisticas el Pur grischun. L'idea da presentar expressiuns romontschas per la lavur agrara vegn dall'Engiadina Bassa, da *Domenic Riatsch* da Vnà. «Jeu e *Jon Roner* da Scuol essan vegni sill'idea da rimnar las soluziuns romontschas per las lavurs e las maschinas agricolas.» E da presentar quellas regularmein el Pur grischun. «Atgnamein havein nus vuliu presentar nossas soluziuns ina ga per meins.» La redacziun dil Pur grischun sa denton buca porscher regularmein il plaz ed ils purs ein aunc fatschentai autruisa.

Introducir il num romontsch

Domenic Riatsch vul impedir che la Romontschia fettschi diever da tiems tudestgs per maschinas e lavur. La mecanizaziun agricola ei semidada da rudien e

Far panuglias fa l'agricultura romontscha buca cul «Schwader». Ella drova la «maschina da far panuglias» sursilvana/sutsilvana ni il «panuogliader» vallader, il «panuoglier» puter – e la panuglia surmirana vegn fatga dad in «panoglier».

FOTOS ANDREAS CADONAU

regularmein vegnan novas tecnologies sin fiera e prau. Quei ha era *Daniel Telli*, linguist dalla Lia Rumantscha fatg stem. Il fegl da pur coordinescha las propostas ch'ils purs fan per ils urdeins agricols. «Igl aschinumnu «twister» vai jeu buc enconuschiu.» La maschina che revolve il fein dalla spunda giu ei ualti nova che ha spert anflau la via sils menaschis agricols muntagnards. E secapescha che puras e purs tschontschan dil «twister». Ina expressiun englesa che stat en quei cass per rular ni zugliar. Ils protagonistis dall'agricultura romontscha ein sedecidi per

«stauschafein» sursilvan, per pli u meins semegliantas soluziuns idiomaticas entochen il «stumplafain» vallader. *Daniel Telli* tschontscha dad ina fritgeivla collaboraziun cun ils purs e la soluziun dil «twister» en RG vegn el cun temps e pèda ad integrar el Pledari grond. La vart dall'agricultura surmirana e sutsilvana presenta *Flavio Guetg* ella grupp dils purs romontschs.

Far propostas

Domenic Riatsch ei interessau da plazar novs tiems idiomatics semegliantas

per l'entira agricultura romontscha. «Quei füss segiramein d'avantatg per ch'ils nums vegnien la finala acceptai.» Il pur da Vnà che ha surdau siu menaschi alla proxima generaziun menziuna ch'ins sesprova da tematisar mintgamai el Pur grischun ils urdeins e la lavur che seigi neu dil temps actuala. E *Domenic Riatsch* vul porscher en proximas ediziuns dil Pur rumantsch la pussevliadad a puras e purs da far propostas romontschas per tiems agricols tudestgs. «Quei augmentass l'acceptanza.» Il «Bläser» ei medemamein ina tecnica

ualti nova per suflar il fein dalla spunda giu. Demai ch'el «suflader» sursilvan ed il «zuffleder» puter semeglian, ei la soluziun surmirana cun il «boffet» empau outra. «Nus vegnin a veser, sche nossas propostas anflan la via el lungatg da mintgagi», gi *Daniel Telli*. Ei dat locuziuns romontschas ch'èin setablidas ell'agricultura. Oz strusch enzatgi che tschontscha dil «Ladewagen.» En Surselva corgan ins fein cul «cargafain» en Sutselva cul «tgargiafagn», en Surmiran cun il «cargiafagn» e puter e vallader corgan fein cun il «chargiafain».

«Igl aschinumnu «twister» vai jeu buc enconuschiu.»

Daniel Telli,
linguist dalla Lia Rumantscha

Idioma	Sursilvan	Sutsilvan	Surmiran	Puter	Vallader
Chappionester	Tagliel, bakta	Tagliol	Tagliol	pettan	vallader
Machina	Tagliel/bakta cun dos cuntats	Tagliol cun dus cuntats	Tagliol a contat	pettan a duos cuntats	pettan a duos cuntats
Machina d'averter	Tagliol rotativ	Tagliol cun dus cuntats	Tagliol a contat	pettan a duos cuntats	pettan a duos cuntats
Machina d'averter - da far	Tagliol rotativ	Tagliol cun dus cuntats	Tagliol a contat	pettan a duos cuntats	pettan a duos cuntats
Machina d'averter - da far	Tagliol rotativ	Tagliol cun dus cuntats	Tagliol a contat	pettan a duos cuntats	pettan a duos cuntats

Il Pur rumantsch – la nova rubrica el Pur grischun.

Inaugurau la nova senda da viandar dil Cuolm da Vi a Steginas

Mustér ha ina nova senda da viandar. La realisaziun da quella stat en stretg connex culla nova pendiculara da Sedrun sil Cuolm da Vi e meina da leu a Steginas.

La dumengia ei la nova senda da viandar dil Cuolm da Vi a Steginas a Mustér vegnida inaugurada.

La destinaziun da vacanzas da Mustér e Sedrun vèda sesezza sco regiun da vacanzas per famiglias e surtut era per viandar. La reit da sendas ei vasta. Tonaton pretendia quella purschida era novaziuns da temps en temps. Ina da quellas ei la senda da viandar che la vischnaunca ha realisau dil Cuolm da Vi a Steginas.

Sulettamein per viandonts

Suenter la realisaziun dalla pendiculara da Sedrun sil Cuolm da Vi ha la vischnaunca da Mustér deci-

diu d'extender leu sia reit da sendas. Avon strusch treis onns ha il cussegl da vischnaunca concediu in credit brut da rodund 300 000 francs per la construcziun dalla senda dil Cuolm da Vi a Steginas. Quella meina dalla staziun da cuolm dalla pendiculara nova sil Cuolm da Vi spel Péz las Palas entochen a Steginas en Val Segnas. Da leu eis ei pusseivel da viandar viers il Bostg a Sedrun ni a Caischavedra e da returnar da leu culla pendiculara a Mustér/S. Catrina.

La senda nova sesanfla en in bellezza territori da viandar.

FOTOS MAD

La senda ch'ei destinada sulettamein pils viandonts ei vegnida inaugurada officialmein la dumengia vargada, denter auter cun plaids dil president communal *René Epp* ed il president dil cussegl d'administraziun dallas Penticularas Mustér SA, *Marcus Weber*.

Lavurs da vischins/as

La vischnaunca da Mustér investescha cuntinuadamein en sia reit da sendas da bike e dils viandonts.

Vischinas e vischins procuran stad per stad il manteniment da quellas. Sper quei engaschament voluntari ei era il menaschi tecnic dalla vischnaunca involviu intensivamein en quell'incarica. Ina buna part dil temps da stad vegn impundius per lavurs vid las sendas. Tenor la vischnaunca duein singulas sendas star a disposiziun sulettamein per viandonts, auter sulettamein per bikers. Quei malgrad ch'el cantun promova il diever communabel dallas sendas entras bikers e viandonts. (cdm/fmr/hh)